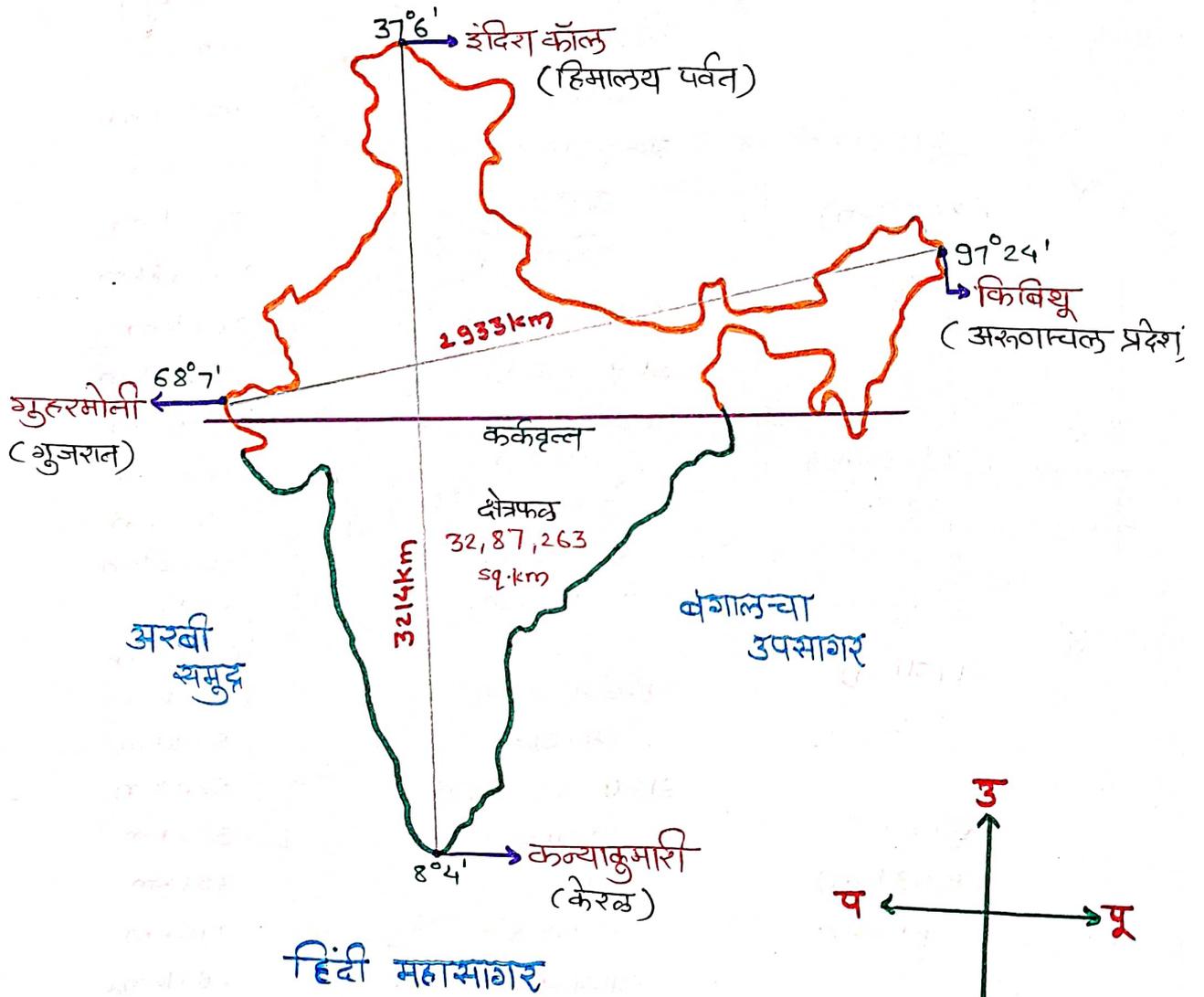

09. भारत: स्थान व विस्तार

INDIA

भारत:-

- * पूर्व-पश्चिम लांबी = 2933 km
- * उत्तर-दक्षिण लांबी = 3214 km
- * भूसीमा = 15,200 km
- * जलसीमा → मुख्य भूमी = 6200 km
एकूण = 7517 km
- * विस्तार → अक्षावृत्तीय = 8° 4' 28" उत्तर ते 37° 6' 53" उत्तर
रेखावृत्तीय = 68° 7' 33" पूर्व ते 97° 24' 41" पूर्व
- * क्षेत्रफळाने मोठी 5 राज्ये →
  - 1) राजस्थान → 3,42,239 km²
  - 2) मध्य प्रदेश → 3,08,245 km²
  - 3) महाराष्ट्र → 3,07,713 km²
  - 4) उत्तर प्रदेश → 2,40,928 km²
  - 5) गुजरात → 1,96,024 km²
- * क्षेत्रफळाने लहान 5 राज्ये →
  - 1) गोवा → 3,702 km²
  - 2) सिक्कीम → 7,096 km²
  - 3) त्रिपुरा → 10,486 km²
  - 4) नागालँड → 16,579 km²
  - 5) मिझोरम → 21,081 km²
- * क्षेत्रफळाने सर्वात मोठा केंद्रशासित प्रदेश → जम्मू व कश्मीर (1,25,535 km²)
- * क्षेत्रफळाने सर्वात लहान केंद्रशासित प्रदेश → लद्दाख (3262 km²)

*) समुद्रकिनाऱ्याचे राज्य:-

- 1) गुजरात → 1214 km
- 2) आंध्रप्रदेश → 973 km
- 3) तमिळनाडू → 907 km
- 4) महाराष्ट्र → 720 km
- 5) केरळ → 570 km
- 6) ओडिशा → 476 km
- 7) कर्नाटक → 280 km
- 8) पश्चिम बंगाल → 158 km
- 9) गोवा → 103 km

*) समुद्रकिनाऱ्याचे केंद्रशासित प्रदेश →

- 1) अंदमान व निकोबार → 1962 km
- 2) लक्षद्वीप → 132 km
- 3) पुदुच्चेरी → 48 km
- 4) दिव-दमन → 43 km

भारत व शेजारील देशांच्या सीमा:

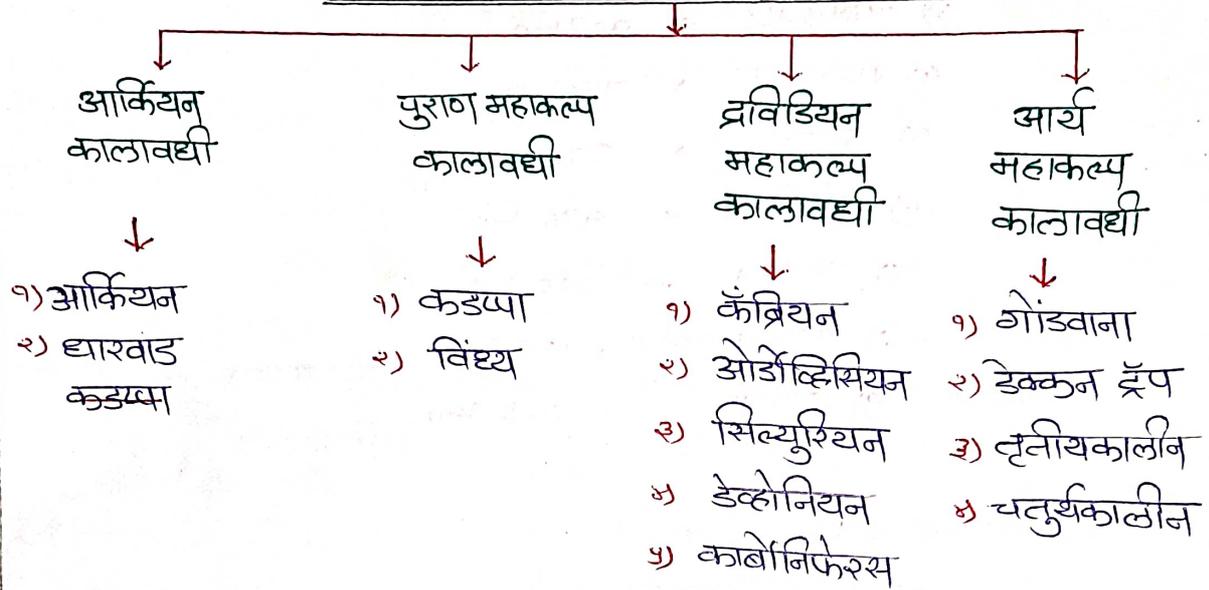

भारतीय राज्य व क्षेत्रीय देशांच्या सीमा:-

क्र.अ.	देश	राज्य	सीमा
१	बांगलादेश (4096.70km) (27.1%)	पश्चिम बंगाल आसाम मेघालय त्रिपुरा मिझोरम	2,217 km 263 km 443 km 856 km 318 km
२	चीन (3488km) 23%	लडाख अरुणाचल प्रदेश उत्तराखंड सिक्कीम हिमाचल प्रदेश	1597 km 1216 km 345 km 220.35 km 200 km
३	पाकिस्तान (3323km) 22%	जम्मू व कश्मीर पंजाब राजस्थान गुजरात	1222 km 425 km 1170 km 506 km
४	नेपाळ (1751km) 12%	उत्तराखंड उत्तर प्रदेश बिहार पश्चिम बंगाल सिक्कीम	305.2 km 651 km 601 km 96 km 97.8 km
५	म्यानमार (1643 km) 10.80%	अरुणाचल प्रदेश मिझोरम मणिपूर नागालँड	520 km 510 km 398 km 215 km
६	भूतान (713 km) 4.50%	आसाम पश्चिम बंगाल अरुणाचल प्रदेश सिक्कीम	267 km 197 km 217 km 215 km
७	अफगाणिस्तान (0.70%)	लडाख	106 km

भारताची भूगर्भीय संरचना:-

भारतीय भूगर्भीय भागातील खडक प्रणाली

१) आर्कियन खडक:- (२/३ भाग व्यापला आहे)

- प्राथमिक खडक
- या खडकात जीवाश्म आढळत नाहीत
- या खडकाची स्त्रिज होऊन स्तरित व रूपांतरित खडक तयार होतात.
- संरचना → स्फटिकमय, श्वेदार व संक्षिप्त
- खनिजे → नीस (ग्रॅनाईट, ग्रॅबो)
शिस्ट (मायका, क्लोराईट, टल्क)
लोहखनिज
- प्रकार → कंगाल नीस
बुंदेलखंड नीस
निलगीरी नीस
- आढळ → अश्वली पर्वत, दख्खन पठार, उत्तर-पूर्व भारत

२) धारवाड खडक:-

- पुरातन स्तरित खडक
- जीवाश्म आढळत नाही
- खनिजे → शिस्ट, हॉर्न ब्लेड, क्वार्ट्झाइट, लाइमस्टोन, डोलोमाइट,
लोह, सोने, मँगनीज

- आढळ → कर्नाटक - धारवाड (शिमोगा जिल्हा)

विदर्भ, कोकण, कोल्हापूर → महाराष्ट्र

बिंदी, हजारीबाग → झारखंड

बस्तर, दंतेवाड → छत्तीसगढ

मध्य प्रदेश, ओडिसा, अरवली पर्वत, लडाख, आस्कर,
कुमाऊँ, आसाम, राजस्थान, सिक्कीम, शिलांग

३) कडप्पा खडक :-

- रूपांतरित स्वरूपाचा खडक

- जीवाश्म आढळत नाहीत

- खनिजे → लोह, तांबे, मँगनीज, निकेल, अॅम्बेस्टॉल

- सॅंडस्टोन, लाइमस्टोन, मार्बल, अॅम्बेस्टॉल, स्लेट चा समावेश होतो.

- आढळ → आंध्र प्रदेश, महाराष्ट्र, झारखंड, मध्य प्रदेश, राजस्थान व
छत्तीसगढ.

४) विंध्ययन खडक :-

- जलनिक्षेपांच्या संवयनातून निर्मिती

- बलुआ हा लाल दगड मिळतो

- बांधकामासाठी अतिशय उपयुक्त

- क्षेत्र → बिहार राजस्थान ते बिहारपर्यंत (1 lakh चौ. km)

- आढळ → विंध्य पर्वत, माळवा पठार, कर्नाटक → कलबुर्गी, विजापूर,
महाराष्ट्र (फक्त चंद्रपूर)

५) गोंडवना खडक :-

- भारतातील ७०% कोळसा उत्पादन

- खनिजे → लोह, कॉपर, युरेनियम, सॅंडस्टोन, स्लेट

- आढळ → दामोदर नदी खोरे, शोण खोरे, गोदावरी नदी खोरे, छोटा
नागपूर पठार, कश्मिर, सिक्कीम, दार्जिलिंग.